

Koszulki, piłki, cały sprzęt sportowy wytwarzany jest w fabrykach globalnych korporacji umiejscowionych najczęściej w krajach tzw. Trzeciego Świata, co sprawia, iż są one wciągane w międzynarodowy biznes piłkarski. Nie są to jednak zasady partnerskiej inkorporacji, ale wynik obniżania kosztów wytwarzania i pracy, co lokuje dostarczycieli dóbr, bez których futbol nie mógłby istnieć, na pozycji całkowicie podległej. Drugą stroną medalu jest globalność futbolu, wyrażająca się w tym, że nie wszystkie mechanizmy globalizacji zafunkcjonują w ten sam sposób w różnych warunkach (piłka nożna ma różne odcienie i wymiary w różnych warunkach kulturowych). Autorzy skupiają się tu także na trybalizmie i plemienności, jakie związane są ze zjawiskami futbolowymi, radykalnych ruchach kibicowskich, politycznym uwikłaniu, kwestiach etnicznych (przykład mniejszości asyryjskiej w Szwecji), aktywizmie sportowym i pozasportowym, jaki rodzi zaangażowanie w futbol. Pytaniem otwartym, choć Czubaj, Drozda i Myszkowski skłaniają się jednak ku odpowiedzi negatywnej, pozostaje to, czy w postfutbolu jest jeszcze miejsce na „czysty sport”, w którym do gry wystarczy tylko kawałek murawy, gdzie „piłka jest okrągła, a bramki są dwie”.

Postfutbol. Antropologia piłki nożnej jest świetnym przykładem wieloaspektowej analizy złożonego zjawiska kulturowego przenikającego wiele sfer życia społeczeństw globalnych. Żywy język (w końcu „piłka w grze”) i mnogość przykładów obrazujących poruszane problemy istniejące w ramach świata futbolu sprawiają, że czytelnik z łatwością podąża za tokiem myślenia autorów. Zakrojona na szeroką skalę opowieść o współczesnej piłce nożnej każe się zastanowić, czy postfutbol nie jest idealnym ucieleśnieniem niemalże wszystkich fenomenów kultury (po)nowoczesności.

Anna Datko

***Kobiety, gender i globalny rozwój*, red. N. Visvanathan, L. Duggan, N. Wieggersma, L. Nisonoff, Polska Akcja Humanitarna, wyd. II, Warszawa 2012, ss. 551.**

Monumentalna objętość, imponująca przekrojowość tematyczna, setki aktualnych danych – to niewątpliwie trzy podstawowe cechy tomu *Kobiety, gender i globalny rozwój*. Ta ponad pięciusetstronicowa publikacja pod redakcją naukowczyń i ekspertek, twórczyń amerykańskich grup dyskusyjnych „Kobiety a rozwój”, jest już drugim wydaniem, aktualizującym kwestie poruszone po raz pierwszy w roku 1997. Jak same przyznały, książka nie ma stanowić konkurencji dla wielu specjalistycznych opracowań, ale ma być bazą, uświadamiającą studentom i osobom niezajmującym się na co dzień nauką istotność perspektywy *gender* w zakresie analizy rozwoju gospodarczego w ujęciu globalnym.

Na publikację składa się pięć logicznie wydzielonych działów. W pierwszym z nich dokonano wprowadzenia czytelniczek i czytelników w zagadnienie, przez ukazanie historii globalnych działań pomocowych aż do przełomowego momentu powstania feministycznej ekonomii politycznej, która – zacytujmy Marię Riley – „podważa dominujący model neoliberalny podkreślający znaczenie gospodarki rynkowej wraz ze wzro-

stem i akumulacją jako jej głównymi celami [...] skupia się na zaspokajaniu ludzkich potrzeb i zapewnianiu ludziom dobrostanu". Wydarzenie to można powiązać z nowym trendem w działaniach pomocowych, który w tomie został opisany na przykładach mikrokredytów udzielanych kobietom w krajach globalnego Południa, tworzenia banków wiejskich, grup samopomocy czy odbudowy po zniszczeniach wojennych Afganistanu i Iraku, także „w obszarze płci”. Odnoszącym się do tych zagadnień tekstem towarzyszą jednak i takie, które prezentują obecne w dyskursie wątpliwości dotyczące możliwego odrodzenia się „feminizmu kolonialnego” – szczególnie w aspekcie działań na terenach krajów muzułmańskich.

Kolejna część tomu poświęcona została zagadnieniu hierarchii genderowych w gospodarstwach domowych oraz kwestii nieodpłatnej, wykonywanej w nich – najczęściej przez kobiety – pracy. Szczególną wartość tego rozdziału stanowi bogata bibliografia ukazująca zmiany w postrzeganiu tej kwestii na przestrzeni lat zarówno w ujęciu teoretycznym, jak i w rzeczywistości społecznej.

Trzecia część publikacji to charakterystyka pozycji kobiet na rynku pracy globalnego Południa. Znalazły się w niej teksty dotyczące internacjonalizacji produkcji przemysłowej i jej wpływu na sytuację kobiet, ale także i takie, które przedstawiają udział kobiet w nieformalnych sektorach gospodarki, opisujące zjawisko współczesnych form niewolnictwa, pracy za długi.

Przedostatnia część książki dotyczy wpływu określonych przemian społecznych na sytuację kobiet. Pod uwagę wzięto następstwa kryzysów finansowych oraz wynikające z nich zmiany w dziedzinie eksportu, wielkości produkcji krajowej czy konsumpcji. Za nie mniej ważne, jako inicjujące, uznane zostały również kwestie wpływu globalnego ocieplenia na sytuację producentów rolnych w krajach Południa. W zamieszczonych tekstach odnaleźć więc można między innymi analizę sytuacji w Senegalii czy Turcji. Takie zestawienie tematyczne uświadamia podobieństwo następstw wynikających z nad wyraz zróżnicowanych czynników. Na podstawie przypadku afrykańskiego państwa opisano problem rejonów, w których na skutek zmniejszenia się opadów deszczu dostęp do wody pitnej został drastycznie ograniczony. W efekcie powyższego kobietom, których kulturowym obowiązkiem jest dostarczanie wody, zajmuje to nie tylko więcej czasu, ale i wymaga od nich znacznie większego wysiłku. Tym samym przestały one wykonywać prace umożliwiające im zarobek, a dziewczynki zmuszone zostały do zaniedbania edukacji. Z kolei następstwa kryzysu gospodarczego w Turcji przedstawiono poprzez analizę wysokich wskaźników migracji ludności ze wsi do miast i ukazanie towarzyszącego temu zjawiska – kulturowego wykluczania kobiet z rynku pracy, czy przynajmniej ścisłej segmentacji określonych obszarów zatrudnienia ze względu na płeć.

W piątej części tomu scharakteryzowano ponadnarodowe ruchy społeczne na rzecz praw kobiet i lokalne, kobiece ruchy oporu. Opisano nie tylko ich dorobek, ale wskazano także możliwe zagrożenia związane z dalszym rozwojem: zbytne zorientowanie na płeć jako determinantę i pominięcie kwestii związanych z rasą czy pochodzeniem etnicznym. Ponadto poruszono zagadnienie konieczności solidaryzowania się feminizmu jako ruchu społecznego z walką przeciwko neoliberalnej globalizacji, co wydaje się jednym z nienegocjowanych stanowisk redaktorek tomu.

Aneks do zamieszczonych w książce artykułów jest słownik ważniejszych pojęć, zawierający około czterdziestu haseł, oraz fotografie autorstwa Barta Pogody – portrety

sudańskich kobiet. Szczególnie ten drugi suplement świadczy o nietypowym charakterze tomu. W publikacji wymiar teoretyczny jest nie tylko uzupełniony licznymi badaniami ilościowymi czy jakościowymi, ale także wzbogacony o ten, tak bardzo przemawiający do wyobraźni, nośnik. Umieszczone w książce fotografie ukazują sudańskie kobiety jako beneficjentki pomocy, ale również jako lokalne liderki czy aktywistki społeczne, którymi stały się w następstwie działań organizacji międzynarodowych. Zdjęcia zostały uzupełnione krótkimi opisami, te zaś dają wyobrażenie o tym, że zbudowanie dzięki działaniom PAH studni umożliwiło kobietom dotychczas zajmującym się dostarczeniem wody rozpoczęcie nauki w szkole, ale też wskazują, jak wiele wciąż jest w tej materii do zrobienia. Zakres koniecznych działań pomocowych uświadamiają chociażby takie historie, jak ta o braku marzeń w sytuacji, gdy jedynym dostępnym pożywieniem są liście.

Podsumowując, należy wskazać na wartość tomu wynikającą z zebrania w nim dużej liczby różnorodnych tematycznie, a jednak dotyczących jednego zagadnienia – perspektywy *gender* w analizie globalnego rozwoju – tekstów. Niestety, większość z nich jest niezbyt obszerna, zdają się tylko wskazywać określone problemy i zagadnienia. Powyższe wynika z faktu, że są to fragmenty oryginalnych artykułów, dostępnych jednak w całości we wskazanych na początku każdego tekstu pracach. Ponadto obecny w anglosaskiej i amerykańskiej nauce trend udostępniania publikacji naukowych w formie elektronicznej umożliwia przeczytanie większości z nich (w wersji oryginalnej, anglojęzycznej). Niewątpliwym atutem tomu *Kobiety, gender i globalny rozwój* jest bogata bibliografia, licząca kilkaset pozycji, która może posłużyć do dalszego zagłębiania się w temat.

Na koniec warto wspomnieć, że książka jest dostępna w wersji elektronicznej na stronie internetowej Polskiej Akcji Humanitarnej, możliwe jest także zamówienie bezpłatnego egzemplarza (w wersji drukowanej). Powyższe niewątpliwie świadczy o zamiśle wydawcy – PAH – jakim jest wykorzystanie tomu jako źródła potencjalnego uświadomienia jak najszerzego grona odbiorców w zakresie poruszanych kwestii oraz zniesienia bariery natury ekonomicznej w jego dystrybucji. Z pewnością *Kobiety, gender, globalny rozwój* to publikacja z misją, opartą na silnym przekonaniu redaktorek tomu oraz polskiej redaktorki merytorycznej Katarzyny Pabijanek, wreszcie również wydawcy, że poruszane kwestie nie tylko wymagają upowszechnienia, ale też powinny się stać przyczynkiem do podejmowania kolejnych działań pomocowych czy rozwojowych, z uwzględnieniem perspektywy *gender* jako priorytetowej.

Joanna Kałużna